

KIMYOVIY VA DORI MODDALAR BILAN ZAHARLANISH

Nishonboyeva Dilbarxon

*Marg'ilon Abu Ali ibn Sino nomidagi
Jamoat salomatligi tibbiyot texnikumi
o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Inson sog'ligi uchun zarur bo'lgan kimyoviy dorilar va moddalardan zaharlanish taxlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Kislota, ishqor, Og'ir metal, fenzepam, aritmiya, toksikomaniya.*

Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (VOZ) ma'lumotiga ko'ra ekologik nuqtai nazardan tashqi muhitda barcha biologik ob'yektlar (odam, hayvon, parranda, o'simlik)ga zaharli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan moddalar soni XX asr oxirida 6 mln.dan oshgan. Har yil 30-40 turdagi yangi dorilar va kimyoviy moddalar hayotga tadbiiq etiladi.

Kimyoviy moddalar bilan zaharlanish kattalarga nisbatan bolalarda ancha ko'p uchraydi. Shu bois, mazkur maqolada asosiy e'tibor bolalarda ko'p uchraydigan zaharlanishlarga qaratilgan.

Bolalarda ko'p uchraydigan shikastlanish, kuyishdan keyin, dori moddalar va boshqa kimyoviy moddalar bilan zaharlanish uchunchi o'rinda turadi.

Yevropa mamlakatlarida har 1000 boladan har yil o'rtacha 10 tasi zaharlanadi. Moskvada bu ko'rsatgich uchtani tashkil etadi.

Moskva shahri misolida, zaharlangan bolalar yoshi quyidagicha harakterlanadi. Jami zaharlanganlardan foiz hisobida:

1 yoshgacha $\square$ jami, zaharlanganlarni 3 foizini tashkil etadi;

1-3 yoshgacha $\square$ 52,2 foizini tashkil etadi;

4-7 yoshgacha $\square$ 22,6 foizini tashkil etadi;

kichik maktab yoshidagilar, ya'ni o'smirlar - 4,4 foizni tashkil etadi;

o'rta va katta maktab yoshidagilar $\square$ 17,8 foizni tashkil etadi.

Dori moddalar va boshqa kimyoviy moddalar bilan tasodifan (bilmasdan) zaharlanish jami zaharlanishlarning $\square$ 79,2 foizini tashkil qiladi.

atayin, o'z-o'zini zaharlash $\square$ 20 foizini tashkil etadi;

boshqa odamlar tomonidan qasddan zaharlash $\square$ 0,8 foizni tashkil etadi.

Qabul qilingan kimyoviy moddalarning turiga ko'ra zaharlanish turlari quyidagicha bo'ladi:

Bolalarning dori moddalari bilan zaharlanishi jami zaharlanishlarni 76,9 foizini taskil etadi;

2.Ro'zg'orda ishlatiladigan kimyoviy moddalar (benzin, kerosin, kir yuvadigan poroshok, sirka (uksus) va boshqa kimyoviy moddalar bilan zaharlanish - 6,9 foizni tashkil etadi;

3. Qo`ziqorin va boshqa zaharli o`simlik va mevalardan (achchiq bodom, achchiq o`rik donagi kabilar) bilan zaharlanish - 3,7 foizni tashkil qiladi;

4. Spirtli ichimliklardan zaharlanish - 3,7 foiz;

5. Kislota va ishqordan zaharlanish - 2,8 foiz;

6. Og`ir metal birikmalaridan zaharlanish $\approx$ 1,6 foiz;

7. Tutun tarkibidagi karbonat angidridi gazidan, jumladan, tamaki tutuni to`plangan xonada ko`p vaqt bo`lish natijasida zaharlanish - 1,4 foizni tashkil etadi;

8. Aniq bo`lmagan kimyoviy moddalardan zaharlanish - 1,2 foizni tashkil etadi.

Birinchi o`rinda  $\approx$  yurak-qon tomir kasalliklarini davolashda qo`llanadigan dorilar bilan zaharlanish turadi: klofelin va uning guruhiga kiruvchi arterial qon bosimini pasaytirish uchun qo`llanadigan dorilar $\approx$ gemiton, katapressan, rezerpin, raunatin, shuningdek, adelfan, atenalol, enalopril va hokazo.

Yurak sanchiganda qo`llanadigan dorilar: nitroglitserin, sustak, nitrong;

Yurak yetishmovchiligida qo`llanadigan dorilar: digoksin, digitoksin, sustak kabilar.

Ikkinchi o`rinda - asab-psixik kasalliklarida tinchlantirish uchun qo`llanadigan dorilar: aminazin, triftazin, frenalon, galoperidol, nazepam, fenozepam, sibazon, lyuminal, barbital, etaminal, barbamil, belloid, bellaspon, glyuferral, ayniqsa, amitriptilin, imizin, azofen kabi dorilar og`ir zaharlanishni vujudga keltiradilar.

Uchinchi o`rinda - ota-onalar gripp, shamollash, angina, allergiya kasalliklarida bolalarga tibbiy yordam ko`rsatish maqsadida shifokor maslahatisiz ayrim dorilarni katta dozada berishlari natijasida bolada zaharlanish yuzaga keladi. Bu dorilarga quyidagilar kiradi: atsetilsalitsilat kislota, analgin, dimedrol, pipolfen, suprastin, efedrin kabilar.

To`rtinchi o`rinda - spazmofiliya, epilepsiya, isteriya kabi tirishish bilan kechadigan kasalliklarda qo`llanadigan dorilar bilan zaharlanish turadi: finlepsin, tegretol, benzonal, difenin, siklodol, ramparkin, parkopan, trofatsin va hokazo.

Bolalarning ro`zg`orda ishlatiladigan kimyoviy moddalar bilan zaharlanishi. Bu moddalarga quyidagilar kiradi:

avtomashina moylari, poyafzal moylari;

idish va kir yuvadigan kimyoviy poroshoklar;

ovqatga ishlatiladigan osh sodasi, sirka kislotasi (uksus);

ayollar sochini bo`yash uchun ishlatiladigan kaliy permanganat, pergidrol, ammiak eritmasi;

kley, ayniqsa $\approx$ kley moment $\approx$;

uy hashorotlariga qarshi ishlatiladigan: zookumarin, rotindan, insektitsidlar, boraks, fosfoorganik moddalar;

og`ir metall tuzlari: temir birikmalari, simop, mis, magniy kabilar.

Toksikomaniya kasalligiga uchragan o`smirlarning kimyoviy moddalar va dori moddalar bilan zaharlanishi.

Toksikomaniya giyohvandlikning bir turi bo`lib, bu kasallikka uchragan o`smirlar quyidagi kimyoviy va dori moddalarga o`rganib qoladi. Ba`zan bu moddalarni ko`p miqdorda iste`mol qilishi tufayli zaharlanish ro`y beradi. Bu moddalar quyidagilar:

benzin, kerosin, benzol, atseton;

kiyimlarni tozalashga ishlatiladigan "Domal" nomli kimyoviy aralashma;

kley, ayniqsa "kley moment";

dorilardan: dimedrol, pipolfen, nazepam, fenazepam, lyuminal, amitriptilin, imizin, azofen va hokazo.

Dori va kimyoviy moddalar bilan zaharlanish belgilari.

Kimyoviy moddalar (benzin, kerosin, mashina-poyafzal moylari, dori moddalar va hokazolar)ni og`iz orqali qabul qilish tufayli yuzaga kelgan zaharlanishlarda oradan yarim-bir soat o`tgach qorinning yuqori, o`rta sohasida (me`da joylashgan sohada) og`riq, ko`ngil aynish, qusish, bosh aylanish kabi belgilar seziladi.

Bundan tashqari qabul qilingan har bir kimyoviy modda yoki dori moddaning o`ziga xos ta`siri bo`lib, shunga xos maxsus belgilar paydo bo`ladi. Masalan:

- tinchlantiruvchi va uxlatuvchi dorilar: elenium, seduksen, lyuminal, barbital, barbamil, galoperidol, nazepam, fenazepam, sibazon, dimedrol, pipolfen, suprastin kabilarni qabul qilgan bo`lsa 30-60 minutdan keyin ko`zi qisila boshlaydi, yurganda gandraklaydi, boshi aylanadi, yotadi va chuqur uyquga ketadi. Uyqu paytida og`ir koma holati yuzaga kelishi, ya`ni nafasi, yuragi to`xtab qolishi mumkin;

- Gipertoniya kasalligida qon bosimini pasaytirish uchun qo`llanadigan, klofellin, adelfan, raunatin kabi dorilarni qabul qilish natijasida zaharlanganda arterial qon bosimi normadan pastga tushadi, rangi oqaradi, boshi aylanadi, yurak urishi kuchsizlanadi, yurak to`xtab-to`xtab uradi, ya`ni yurakning ekstratsistolik aritmiyasi yuzaga kelishi mumkin;

- Yurak sanchganda qo`llanadigan nitroglitserin, sustak, nitrong dorilari bilan zaharlanganda arterial qon bosimi normadan pastga tushadi, bosh aylanadi, yurak to`xtab-to`xtab uradi (aritmia yuzaga keladi).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Клиническая фармакология, под ред. В.Г. Кукеса, М. 1991.
2. Лепехин В.К. я доктор. «Клиническая фармакология», М. 1988.
3. Маматов Ю.Ю. и др. «Клиническая фармакология», Т. 2002.